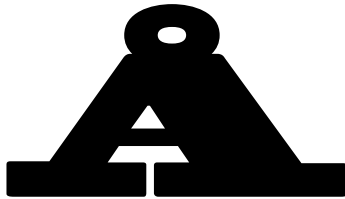

Ondřej Vimr

Historie překladatele

Cesty skandinávských literatur do češtiny (1890–1950)

Pistorius & Olšanská
Příbram 2014

Vydání této publikace bylo podpořeno z prostředků stipendijního fondu
Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

Kniha vznikla také za přispění Nadačního fondu Františka Topiče
a grantu Ministerstva kultury ČR.

Redakčně a vydavatelsky byla připravena v rámci semináře nakladatelské praxe
na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze.

© Ondřej Vimr, 2014

ISBN 978-80-87855-14-0

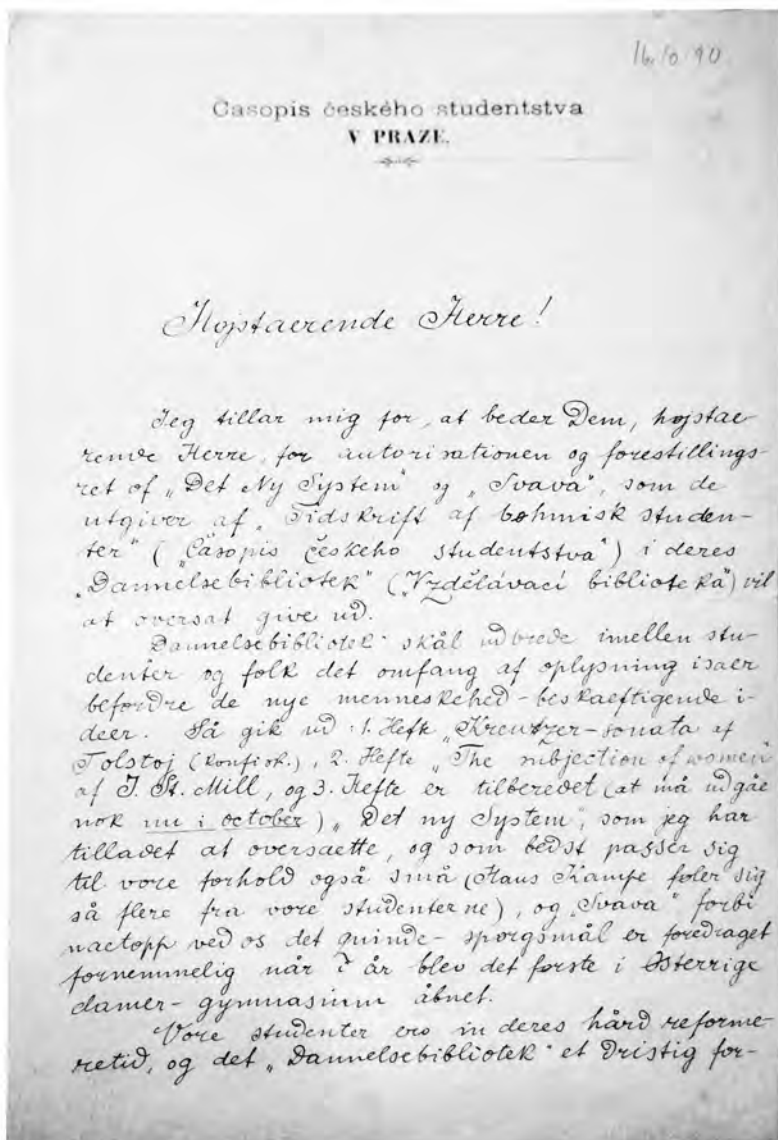
Na úvod: „Proč to vše dělám“

Tyto dějiny překladů a překladatelů ze skandinávských jazyků do češtiny se začínají odehrávat 16. října 1890. Toho dne napsal student pražských práv Hugo Kosterka (1867–1956) již slavnému norskému spisovateli Bjørnstjerne Bjørnsonovi (1832–1910) dopis, jímž jej žádal o autorizaci českého překladu divadelní hry *Nový systém* (*Det ny System*, 1879, česky 1890), protože měl v úmyslu ji se svými přáteli vydat knižně ve studentské edici Vzdělávací bibliotéka. Při té příležitosti se mu lámanou norštinou pokusil ozřejmit okolnosti publikace dramatu:

Vzdělávací bibliotéka má mezi studenty a lidmi šířit informace a vědomosti a zvláště podněcovat k novým humanistickým myšlenkám. Tak vyšlo: 1. sešit Kreutzerova sonáta od Tolstého (zkonfiskováno), 2. sešit Poddanství žen od J. S. Milla a 3. sešit už je připraven (a musí vyjít teď v říjnu), bude to *Nový systém*, který jsem si dovolil přeložit a jenž se dobře hodí do našich podmínek, také tak úzkoprsých (s vaším bojem mnozí z nás studentů soucítí), a *Rukavička*, protože právě u nás je ženská otázka zrovna velmi diskutována, neboť letos u nás bylo otevřeno první dívčí gymnázium v Rakousku.

Studenti u nás žijí v těžkých časech reforem a Vzdělávací bibliotéka je odvažný počín v tomto duchu. Děsí je konfiskace i strach starých lidí z nových světoborných myšlenek, ale lze čekat, že budou kráčet nebojácně vpřed.

Chceme mezi naším malým lidem rozšířit mnohé Vaše skvělé myšlenky, které jsem mohl porovnat a jež se týkají politických postojů milého norského lidu – neboť pokud jsem obeznámen – příznávám upřímně –, o Vaší vlasti je toho u nás napsáno málo, a já jsem se rozhodl – opět se příznávám –, že se pokusím u nás rozšířit obeznámenost s norskou literaturou a s norskými politickými a sociálními poměry. Proto Vás uctivě žádáme, abychom Vás mohli vydat ve Vzdělávací bibliotéce a abych já mohl vnést do našich malých a špatných literárních poměrů Vaše ušlechtilé myšlenky, pokud si tak smíme dovolit, tedy Vás žádáme o udělení autorizace na tato Vaše díla.¹

Obř. ř. 1: První list dopisu Huga Kosterky Bjørnstjerne Bjørnsonovi ze dne 16. října 1890. Zdroj: NB.

Naproti tomu, o bezmála sedmdesát let později, někdejší meziválečný kulturní atašé při Vyslanectví Československé republiky ve Stockholmu, poválečný československý vyslanec v Oslu, který po únorovém převratu emigroval a usadil se ve Švédsku, významný překladatel ze skandinávských jazyků do češtiny Emil Walter (1890–1964) napsal 29. března 1959 z Uppsaly norskému slavistovi Olafu Brochovi (1867–1961) do Osla:

[...] čím déle zde na Severu jsme, tím tíže snášíme klima a – odloučenost od domova. A není naděje, že bychom se ještě jednou shledali se svou rodnou zemí a se svými drahými, které tam ještě máme, s rodinou a přáteli. Teď alespoň od loňska si mohu dopisovat s bratrem a jeho synem, kterému odsud opatřuji vědeckou literaturu (matematickou, statistickou). Sám za to dostávám od něho knihy české, ale ovšem jaké! Není klasika, domácího nebo cizího, které přesto vydávají, aby ho neohledali, je-li použitelný i z jejich marxistického hlediska. Četl jsem právě Bablerův skvělý, řekl bych skoro kongeniální překlad Božské komedie. Ale ty poznámky! Náboženství opium. Kristus je myth. Ani Lukáš neexistoval. Církev a papežové jediná sbírka darebáků. Křesťanství mytologie. Františkáni zapřaženi do církevního vozu, aby hlásáním chudoby pomohli feudálům udržet vykořisťované masy. Proč to vydávají, když to zároveň zesměšňují? Jaká je v tom logika? A ty dithyramby Trávníčkovy v jeho novém vydání historické gramatiky (skladby). „Považuji za svou radostnou povinnost zdůraznit, že provedení tohoto úmyslu mi umožnilo ‚učení všech učení, učení marxistické. V jeho ostrém světle vystupují jazyková fakta jako odraz myšlenkového vývoje našeho národa. Dík za tuto vydatnou a neocenitelnou pomoc!“ Anebo nový etymologický slovník Machkův, byť bez panegyriky, přece však skládaný v „duchu“ jejich nové „vědy“. Neuznávají germánské půjčky, takové „chvátat“; zde „ch“ je expresivní střídnice „k“ v příbuzném „kvapit“. Staroseverské „hvata í bort“ s naprosto stejným významem mu nic neříká. Nakonec tato věda všech věd infikovala i zahraniční přátele naší minulosti. Dovídám se právě, že Chelčického učení ovlivnilo, ne-li dokonce zapříčinilo bolševismus. Už prý u nás není otázka, *zda* jsme bolševiky, nýbrž *jak* jsme se jimi stali. Podle toho tedy nemá smyslu za svobodu naší země „bojovat“, když

jsme se stali tím, čím jsme se stát chtěli. Tento beznadějný stav všeobecného oportunismu nám bere poslední síly a plní věčným vyčerpávajícím neklidem. Ještě stále učím, ale jak dlouho, nevím. Mé pověření se obnovuje rok od roku, ale musí jednou přestat. Je mi už přes 68 let a řádné síly odcházejí na odpočinek, ovšem s penzí, zatímco já budu musit hledět vystačit s „lidovou penzí“. Je smutné pomýšlení, že jsem zde na světě zcela neúčinný a zbytečný. [...] Se svými překlady staroseverské literatury jsem přestal, když není vyhlídky, že by se ty věci kdy mohly tisknout. V studiu této velké literatury jsem však neustal. Pan [Halldór] Laxness mně před třemi roky nabízel, že mně zprostředkuje tisk těchto věcí v Čechách. Odmítl jsem jeho bona officia. Pokoušel se ve svém časopise vylíčit můj odchod z úřadu vyslance jako nepředložený, zbrklý čin, jako by mi chtěl urovnat cestu k smíru s bolševictvím. Nezdařilo se mu to. Musil jsem se proti jeho nařčení, jako bych byl jednal z nerozumu, ostře ohradit v íslanském tisku. Ale to jsou celkem bagately, které navenek nemají valného významu a jen já je zveličuji svými osobními zvětšovacími skly.²

Dopisy dvou předních překladatelů ze skandinávských jazyků³ první poloviny dvacátého století podávají diametrálně odlišná svědectví o momentální situaci překladatele, o jejích souvislostech a o tom, jak pisatel danou situaci vnímá, jaký k ní má vztah, i o jeho představě budoucnosti. Z dopisu Huga Kosterky je patrná úcta ke slavnému adresátovi, číší z něj ale i vzdor, nespokojenost, odhodlanost a mladická neohroženost. List Emila Waltera svědčí o rozhořčenosti, zklamání, beznaději, pocitu neúčinnosti, o vyčerpání stáří, také však o nesmlouvavém postoji a neochvějně vůli zachovat si osobní důstojnost. Hugo Kosterka psal dopis z Prahy, z provinčního města Rakousko-Uherska, čeština, do níž překládal, byla jazykem menšiny, český lid vnímal jako malý, poměry jako úzkoprsé, společnost procházela obdobím „těžkých reforem“. Překlad však představoval naději, prostředek, jak studentům a širokému lidu otevřít oči, jak vnést do zatuchlého prostředí nové „světoborné“ myšlenky, jak upoutat pozornost na opomíjené společenské jevy. Hugo Kosterka měl oporu ve studentech, s nimiž spolupracoval a kteří sdíleli týž pohled na svět, čímž se utvrzoval ve správnosti svého

jednání. Emil Walter psal dopis z Uppsaly, ze švédské emigrace, z „odloučení od domova“, domácí ideologický přístup ke všemu včetně jazyka mu připadal nepochopitelný a cizí. Stejně jako se mu odcizila většinová, komunisticky orientovaná česká společnost. Překládat do češtiny ztrácelo smysl, protože nebylo naděje, že výsledný text vůbec kdy doputuje ke čtenáři.⁴ Ačkoliv osobní vazby světem protřelého diplomata a překladatele mohly vydání napomoci, principiální osobní stanovisko k československému politickému režimu je znemožňovalo. Zatímco z dopisu Huga Kosterky je znát, že si je jako překladatel vědom své moci, dopis Emila Waltera nás nenechává na pochybách o tom, že jako překladatel je zcela bezmocný, vlastními slovy je „zde na světě zcela neužitečný a zbytečný“. Oba byli překladatelé ze skandinávských jazyků do češtiny, oba vydávali překlady takřka v téže době, znali se a na celé řadě překladů spolupracovali, avšak výchozí pozice jednoho je diametrálně odlišná od konečného postavení druhého – a přestože je to vzhledem k časovému odstupu pochopitelné, není srovnání bez zajímavosti.

Jedno je zřejmé: jakkoliv se základní úloha překladatele, tedy převést text z jednoho jazyka do druhého, v čase nijak zásadně nemění, jeho skutečné pole působnosti je silně dobově a oblastně podmíněné. V konkrétních historických okamžicích se osobnost překladatele střetává s literaturou čtenou doma i tou, kterou by mohl přeložit, s praktickým světem překladu, s nakladateli, případně s jejich redaktory a vůbec se všemi, kdo se v procesu překladu vyskytnou, ale střetává se též s širší aktuální situací společenskou, mezinárodněpolitickou, ekonomickou, právní apod. Výsledkem neopakovatelné a nepřenositelné řady těchto konfrontací je překladatelovo dílo, jehož dosah může záviset právě na charakteru jednotlivých střetů. Tato kniha zachycuje konkrétní překladatelská střetávání v dějinách a na jejich základě mapuje proměny pole působnosti překladatele a faktory, které tyto proměny doprovázely.

Lze si položit dvě základní otázky: Proč překladatel v procesu překladu dělá právě to, co dělá? Jak se jeho postavení v tomto procesu vyvíjelo v čase a proč právě takto? Tuto dvojici lze rozvinout do celého vějíře dílčích otázek. Zformulujme alespoň některé z nich: Co všechno zahrnuje činnost překladatele, jaké všechny role zastává či může v procesu překladu zastávat a proč

v daný okamžik zastává právě tyto? Lze to postihnout, alespoň když se omezíme na konkrétní jazykovou oblast a jasně vymezené historické období, na překlad skandinávské literatury do češtiny v době, kdy v českých i dalších překladech sklízela největší úspěchy? Jak se soubor těchto možných rolí, čili jinak vyjádřené postavení překladatele v procesu překladu, vyvíjel v čase? Kdo další se na tomto procesu podílel? Kudy vedla hranice překladatelova vlivu? Jakým způsobem se o hranicích vyjednávalo? A měl konkrétní překladatel vlastně vůbec rozhodující vliv na výběr textů, které se překládaly? Anebo je překladatel zcela nahraditelný a daná díla by v případě jeho absence beztak přeložil někdo jiný? Kdo měl tedy v konkrétních historických okamžicích hlavní slovo při rozhodování o výběru děl k překladu a o tom, jak bude překlad nakonec vypadat? Lze postavení překladatele nějakým způsobem generalizovat, alespoň v určitých historických a místních souvislostech? Anebo je výhradně osobní, nesdílené, nepřenositelné? Je zjevné, že je třeba vzít v potaz mimoliterární faktory, ale jaké – a jak souvisely s polem působnosti překladatele, s jeho bytí nepsanými pravomocemi, možnostmi prosadit sebe i překladovou literaturu? V neposlední řadě vyvstává též palčivá otázka, kterou si při zvážení okolností, za nichž pracovali, pokládali i sami překladatelé, zde formulovaná skeptickými slovy dalšího nadmíru produktivního meziválečného překladatele Karla V. Rypáčka (1885–1957): „Opravdu, někdy si myslím, proč to vše dělám – nezbohatnu z toho a na cti mi to také nepřidá!“⁵

Z dopisu Huga Kosterky i Emila Waltera je dobře patrné, že překladatelskou činnost i výsledné překlady oba považovali za kamínek v mozaice, za aktivitu, kterou neprovozují pouze pro ni samu, ale která úzce souvisí s širokým dobovým kontextem, v němž se pohybovali a který do jisté míry spoluurčoval minimálně okolnosti zveřejnění (či nezveřejnění) překladů. A tak přestože prvotním cílem této knihy je zmapovat vývoj činnosti a motivace překladatelů a jejich postavení v procesu překladu, její záběr je a musí být ve skutečnosti mnohem širší. Základní záměr totiž není možné naplnit bez pochopení celé řady souvislostí, které nemusejí být na první pohled zcela zřejmé. Jak uvidíme později, vyplývá to především z povahy překladatelské profese. Ale také z možností jejího historického zkoumání.

Bádání v oboru dějin překladau se v zásadě ubírá třemi základními směry. Zaprvé: studují se překlady jako hotové texty, zkoumá se jejich pozice a funkce v cílové literatuře, respektive domnělé důvody, proč byly konkrétní texty či soubory textů do daného jazyka přeloženy, případně jakým žily překlady životem. Tento strukturalistický přístup, který pro translatologii v teorii polysystému rozpracoval Itamar Even-Zohar,⁶ může osvětlit mnohé tendence v literatuře, které přesahují individuální rozměr. V těchto abstraktních systémech se však zcela ztrácejí lidé, kteří jako by nebyli než loutky na pomezí literárních systémů, a ne svěbytní činitelé, kteří sami o sobě mohou něčeho dosáhnout. Jak s neskrývanou ironií prohlásil dnes již okřídlenými slovy Theo Hermans, tyto teorie „velkolepě přehlížejí lidského činitele, překladatele“.⁷ Zadruhé: v přímé reakci na polysystémovou teorii se tak rozvinul další proud bádání, který se naopak soustředí na samotné překladaatele a sleduje, jak se právě oni stávají hybateli mezikulturní komunikace a překládané texty jejím nástrojem. Řadu podnětných studií, které vznikly v tomto duchu,⁷ doplňuje inspirativní metodologie dějin překladatelů „z masa a kostí“ z pera Anthonyho Pyma.⁹ A zatřetí: bádání se často zaměřuje také na samotný proces překladau, na genezi jednotlivých překladaových textů, a snaží se objasnit, proč vznikly právě v takové, a ne jiné podobě. Důvody mnohdy pokrývají širokou škálu počínaje osobní poetikou překladaatele a konče dobovým překladaatelským územ. Do této kategorie spadá též výzkum vývoje tohoto úzu neboli normy překladau, v českém kontextu proslavený *Českými teoriemi překladau* Jiřího Levého.¹⁰ Samozřejmě se předpokládá, že nastíněné proudy představují abstrakci – v badatelské realitě se přístupy kombinují a hledají se možnosti, jak se vyhnout úskalím jednotlivých směrů. Například v zájmu překlenutí propasti mezi strukturalistickými a činitelskými přístupy se Jean Gouanvic či Reine Meylaertsová uchýlili k tomu, že na dějiny překladau aplikovali vybrané aspekty teorie sociologa Pierra Bourdieua,¹¹ nicméně se zdá, že i tento přístup může být reduktivní, respektive těžko jej lze aplikovat nadčasově a globálně.¹² Také zmíněná metodologie Anthonyho Pyma se snaží činitelský přístup zahrnout do širšího kontextu, nevyjímaje aspekty systémové ani textologické.¹³

Tato kniha vychází po metodologické stránce z činitelských sociologizujících přístupů, avšak ve snaze vyhnout se redukcí nepoužívá konkrétní sociologickou teorii. Soustředí se na analýzu komunikace a konání konkrétních překladatelů a jejich nejbližších spolupracovníků – spisovatelů, nakladatelů, redaktorů i dalších překladatelů, abychom jmenovali jen ty nejzákladnější aktéry překladového procesu, který je zde pojímán v širokém slova smyslu a pokrývá činnosti od recepce originálu po recepci překladu. Okruh aktérů je totiž ve skutečnosti ještě širší a v průběhu času se mění, proto je třeba položit otázku otevřeně a ptát se po tom, kdo další do procesu překladu vstupoval, za jakých okolností a – opět – jaký to mělo vliv na pozici překladatele. Neznamená to ale, že se zde překladatelský proces omezuje na sociální aktivitu a opomínají se literárně-estetické složky. Naopak. Skrze analýzu osobních vztahů a osobní komunikace se kniha snaží pochopit motivaci jednotlivých aktérů a jejich kroků v samotném procesu překladu, které vedly ke konkrétním výsledkům. Vždyť co lépe odhalí motivaci než komunikace o samotné činnosti? Právě tato komunikace dává nahlédnout, že škála důvodů k překladům (či ne-překladům!) jednotlivých děl, souborů děl i autorů a literárních směrů, důvodů ke konkrétním pojetím, ke způsobům zpracování a k tomu, že jednotliví aktéři zastávali právě takové role, jaké zastávali – že škála těchto důvodů či faktorů je velmi široká a pestrá, sahající od zjevných nahodilostí přes subjektivní estetické či tematické zájmy (možná související s dobovým vkusem či aktuální společenskou diskusí) až po aspekty čistě mimoliterární: právní, mezinárodněpolitické či ekonomické, jimž se v dějinách překladu věnuje jen málo pozornosti.¹⁴ Analýza konání překladatele a jeho souputníků nicméně naráží na základní praktickou překážku, která souvisí s charakterem překladatelské činnosti a přitom zásadním způsobem upravuje okruh otázek, na které je možné nalézt uspokojivé odpovědi: překladatel je neviditelný.

Překladatel zprostředkovává cizí literaturu, cizí autory a jejich díla, a jako takový je většinou čtenáři překladu skrytý, je pro něj neviditelný. Platí to i v případech, kdy je jméno překladatele v knize uvedeno a samotný text nijak nezastírá, že se jedná o překlad. Jen málo čtenářů Henrika Ibsena bude věnovat zvýšenou pozornost tomu, zda čte překlad Elišky Peškové, Huga

Kosterky, Bohumila Mathesia, Břetislava Mencáka či Františka Fröhliche, abychom jmenovali alespoň několik Ibsenových překladatelů do češtiny. Mnohem více návštěvníků divadla se nepochybně bude zajímat o režiséra *Divoké kachny*, představitelku *Heddy Gablerové* či scénografa *Rosmersholmu* než o to, kdo tyto hry přeložil a jaký měl vliv na výsledný text, který herci deklamují, či do jaké míry se ještě jedná o text Henrika Ibsena. Taková je současná pozice překladu a překladatele, taková jsou očekávání. Překlad má vytvářet zdání, iluzi originálu, do něhož překladatel nezasahoval, v němž nezanechal ničivé stopy a není v něm přítomen. Iluzionistická metoda je dlouhodobou normou nejen v českém prostředí.¹⁵ Například Lawrence Venuti z historického hlediska kriticky zkoumá obecná očekávání neviditelnosti překladatele v překladech do angličtiny. Ukazuje přitom, že ve Spojených státech je neviditelnost překladatele v textu považována za nepřímou úměrnou viditelnosti původní myšlenky a spisovatele; jak trefně podotýká: „Čím plynulejší překlad, tím neviditelnější překladatel a tím – hypoteticky – viditelnější spisovatel či význam cizího textu.“¹⁶

Neviditelnost překladatele v textu jde však ruku v ruce s jeho neviditelností mimo překlad, což je rozměr, který je zásadní pro tuto knihu. Její míra může být různá v závislosti na osobních volbách či na kulturních zvyklotech a časem se může měnit, vždy však zůstává jedním ze základních rysů překladatelské profese a přibližně od 19. století základním kritériem rozlišení mezi překladem a autorskou tvorbou. Že byla v českém prostředí ve zkoumané době tato profese obecně vnímána jako druhořadé řemeslo neviditelného služebníka, je patrné třeba z toho, jak František Walter v roce 1917 rozmlouval překladatelskou dráhu svému mladšímu bratru Emilovi, který již byl publikoval několik knižních a časopiseckých překladů z dánštiny:

[...] mám dojem, že si zakládáš velice na překladatelské činnosti a že ji dokonce považuješ za možnou dráhu existenční [...]. Jest-li to v Čechách tak vznešené řemeslo, to překladatelství, nevím – ale zde [ve Francii] neb Německu jest to zcela bezvýznamný akt – a překladatel neudává ani svého plného jména, nýbrž jen iniciálek.¹⁷

Výmluvný je v tomto směru také pohled Kosterkova mladšího současníka, literárního historika Arneho Nováka, který v článku ke Kosterkovým sedmdesátinám v *Literárních novinách* ze dne 8. dubna 1937 píše o překladateli jako o „tichém a oddaném společníkovi“ a klade jej do výrazně podřízené pozice vůči skutečným tvůrcům, literárním kritikům a organizátorům literárního života:

Každé literární pokolení má vedle básnických tvůrců, kritických soudců a organizačních soustředitelů také své tiché a oddané společníky, kteří na svá obětavá bedra přijímají těžký a nepohodlný náklad drobné práce, trpělivého tlumočnictví, neúnavného kulturního zprostředkovatelství. Velká generace devadesátých let, jež právě muž za mužem odchází nejen z veřejného, ale i životního jeviště, měla jednoho z nejušlechtlejších a nejméně náročných v Hugovi Kosterkovi.¹⁸

Mapovat dějiny překladatelské profese znamená jít po stopách, které po sobě neviditelní překladatelé náhodou zanechali, někdy přímo, někdy pouze zprostředkovaně, v podobě vlastní či cizí reflexe jejich přítomnosti a činnosti. Tyto stopy není snadné nalézt, jsou fragmentární, nesoustavné; tam, kde by je člověk nejspíše hledal (tedy především v samotných přeložených knihách), je leckdy nenajde, a naopak na ně naráží na místech, kde by je zprvu nečekal (v multilaterálních mezinárodních smlouvách, diplomatických depeších apod.). Mnozí překladatelé po sobě navíc žádné hluboké stopy nezanechali, tedy nepočítáme-li překladatelské dílo, mnohdy i velmi rozsáhlé. Například o jednom z nejaktivnějších překladatelů ze skandinávských jazyků první poloviny dvacátého století – o středoškolském profesovi a překladateli také z románských, germánských i slovanských jazyků Hanuši Hackenschmiedovi (1871–1953) – toho víme jen velmi málo, pro tuto knihu je téměř neviditelný. Absence historicky neviditelných překladatelů ve výzkumu však nemusí mít devastující dopad na celek.

Je třeba mít na paměti, řečeno s Anthonym Pymem, že překladatelé nejen překládají, ale věnují se i dalším činnostem.¹⁹ Nejsou tím přitom myšleny činnosti přímo související s překladem (výběr textů, redakce apod.),

nýbrž především aktivity jiné, ať už pracovního (jen málo literárních překladatelů se překládáním živí), či volnočasového charakteru (nezanedbatelný význam má fyzické přemístování se – cestování). Tyto nepřekladatelské aktivity mohou – opět ovšem pokud o nich existují záznamy – otevřít cestu k vysvětlení aktivit překladatelských. Není to ale ze strany Anthonyho Pyma pouhá z nouze ctnost? Nechce se náhodou uchýlit ke studiu podružností, protože jinak by musel přiznat nemožnost studia činnosti ryzích překladatelů, tedy oněch jedinců, kteří se překládáním živí a nevěnují se ničemu jinému? To by nabízelo nepřímou odpověď na to, proč je jednou z neprobádaných oblastí dějin překladu každodenní praxe překladu, jejíž studium je přímo závislé na pramenech o profesionálních (ale neviditelných) překladatelích.²⁰ Na druhou stranu se zkoumání širších mimoprofesionálních souvislostí komplexních překladatelských osobností blíží principu normální výjimky, známému z mikrohistorie. Jde o jedince, kteří sice byli součástí normálu, nejširších vrstev bez přímého vlivu na celospolečenské dění a „velké“ dějiny, ale zároveň se z tohoto normálu výrazným způsobem vymykali. Díky své výjimečnosti jednak vstoupili do archivů (a lze tak o nich bádát) a jednak lépe vymezují a zvýrazňují obrysy dobového normálu tím, že stojí na jeho pomezí.²¹ Hugo Kosterka ani Emil Walter – jedny z nejdůležitějších postav této knihy – rozhodně nebyli žádní Menocchiové, typičtí podivíni či vyvrhelové společnosti, o něž se s oblibou zajímá mikrohistorie. Oba byli loajální a spolehliví státní úředníci (s výjimkou Walterovy rozhodné emigrace po únoru 1948): Hugo Kosterka byl celý život zaměstnán na poště, z řadového účetního se propracoval na vrchního účetního radu; Emil Walter většinu své profesionální dráhy působil jako nižší diplomat, tiskový atašé, teprve po druhé světové válce povýšil na vyslance. Zároveň se však šíří a intenzitou svých zájmů oba vymykali abstraktnímu průměru těžko uchopitelného ryzího překladatele. Právě tím, že překladatelsky působili na hranicích obvyklého a že se tyto hranice snažili každý ve své době a svým způsobem překračovat, byť v rámci pro ně samozřejmého chování, naznačují jejich případy, kudy v které době procházela – byť neostrá – hranice mezi tím, co překladatel dělal běžně, co se od něho očekávalo, co se od něho neočekávalo, případně na jakou půdu nevstupoval, ať už z jakýchkoliv důvodů. Další

postavy této historie pak alespoň ve fragmentech dokládají, že s mnohými situacemi a okruhy problémů, které jsou snad u Huga Kosterky či Emila Waltera viditelnější, se v daném okamžiku museli vypořádávat i mnozí další překladatelé, ač historii zůstali více či méně neviditelní.

Jedna z vážných překážek obecné metodologie dějin překladu spočívá v tom, že činitelské a jiné literární i mimoliterární faktory v překladu jsou napříč časem svou povahou natolik různorodé, že se vymykají smysluplné nadčasové kategorizaci. Každá epocha – zdá se – má svůj okruh faktorů, které mohou být jednotlivě platné i v epochách jiných, nicméně charakter dané epochy určuje jejich specifická konstelace; každá epocha má své dominantní faktory, ať již jsou povahy literárně-estetické, kulturně-společenské, činitelské, politické, ekonomické, právní či jiné. Faktor nebo skupina faktorů, určujících povahu jedné epochy může mít v jiné epoše marginální význam či může zcela absentovat (například cenzura, vyhraněný literárně-estetický proud či nadšený překladatel). Jiný faktor může mohutně zčeřit stojaté vody, když se objeví, a zanechat stopy i pro další epochy, v nichž však již není vnímán jako formující, neboť je společensky a prakticky internalizován (srov. nástup autorského práva). Každopádně jsou to – jak bylo řečeno – právě konstelace těchto faktorů a jejich dominanty, které určují charakter dané epochy. S tím souvisí složitá otázka periodizace zkoumaného rozpětí let 1890–1950, jakož i stanovení samotných krajních historických bodů.

Na první pohled by se mohlo zdát, že dějiny literárního překladu z konkrétní jazykové oblasti logicky začínají okamžikem prvního (literárního) překladu z dané literatury, z daného jazyka či skupiny jazyků, ať už se bude jednat o překlad pořízený přímo, či prostřednictvím jiného jazyka. V roce 1401 přeložil Tomáš Štítný ze Štítného *Zjevení sv. Brigity*, švédské svěťice.²² Tento první dochovaný překlad literárního textu ze skandinávského území do češtiny je sice pozoruhodný z mnoha historických hledisek, ať už se jedná o dějiny kulturních vztahů mezi Skandinávií a českými zeměmi, či o dějiny překladu obecně, avšak z našeho hlediska je podružný, neboť originál byl napsán latinsky. Zde se zabýváme překladem, který se opírá o texty původně psané ve skandinávských jazycích, takže by tyto dějiny měly začínat okamžikem pořízení prvního překladu z dánštiny, islandštiny, norštiny

či švédštiny, popřípadě staroseverštiny, tedy zřejmě v roce 1841, kdy Jakub Malý (1811–1885) s některými vynechávkami, ale přesto s obdivuhodnou přesností přeložil a časopisecky publikoval *Malou mořskou vílu* (pod názvem *Morská panna*, orig. *Den lille Havfrue*, 1837) Hanse Christiana Andersena (1805–1875).²³ Těžiště našeho zájmu tvoří však překlady knižní – a nejstarší bezpečně dochovaný je z roku 1845, jedná se o dílo Carla Christiana Baggera *Můj bratr Arthur* (*Min brors levned*, 1835). Ponecháme-li stranou eventualitu dřívějších překladů nevydaných či ztracených, má tento mechanický přístup přinejmenším tři podstatné slabiny.

Zaprvé: jakkoliv může být první výskyt pozoruhodný, ještě nemusí zakládat žádnou tradici, nemusí se dočkat žádného přijetí a na to navazující činnosti překladatelské, literární či jiné. Takový solitér je pak spíše historickou kuriozitou, tedy alespoň z pohledu soustavných dějin překladu. To se do jisté míry týká například jiného velmi raného literárního překladu z dánštiny, tentokrát časopiseckého. V roce 1846 přeložil Jan Erazim Vocel (1803–1871) středověké dánské lidové písně o královně Dagmar, dceři Přemysla Otakara I. Text je to opět pozoruhodný z mnoha hledisek, žádnou překladatelskou tradici ale nezakládá. Vocelův překlad bohemika je spíše výrazem zájmu o české památky v zahraničí, o vlastní historii, tedy zájmu o sebe sama než o poznání cizího a o překlad cizojazyčných děl do češtiny.²⁴

Zadruhé: pokud se jedná o překlad zprostředkovaný, pořízený přes jiný jazyk, nemusí být vůbec vědomým překladem z původní jazykové oblasti. Popřípadě může být jazyková oblast použita pouze jako propagační nálepka. To se částečně týká našeho prvního překladu z dánštiny, výše uvedeného románu *Můj bratr Arthur* Carla Christiana Baggera. Titulní list českého překladu totiž uvádí jako autora Hanse Christiana Andersena: „podle dánského H. C. Andersena volně vzděláno od B. S. K.“. Překlad byl pořízen přes němčinu a knihu Andersenovi přisoudil již německý nakladatel, to však na využití slavného jména jako propagační nálepky nic nemění.²⁵

Zatřetí: definice překladu není v diachronním pohledu stabilní. Nezáleží přitom pouze na tom, který text je či není jako překlad výslovně označen. Podstatné je také to, co bylo jako překlad vnímáno ve své době a co bychom takto vnímali dnes, se znalostí překladů z celé epochy, o niž se

zajímáme – bez ohledu na případné označení. Níže uvidíme, že například texty Elišky Peškové z osmdesátých let 19. století označované jako překlady bychom dnes považovali spíše za parafráze či adaptace. Otevírá se zde kontinuální pole od různě volných adaptací přes parafráze až po doslovné překlady. Když tedy není zjevné, co ještě je a co už není překlad, těžko se stanoví, který překlad byl první.

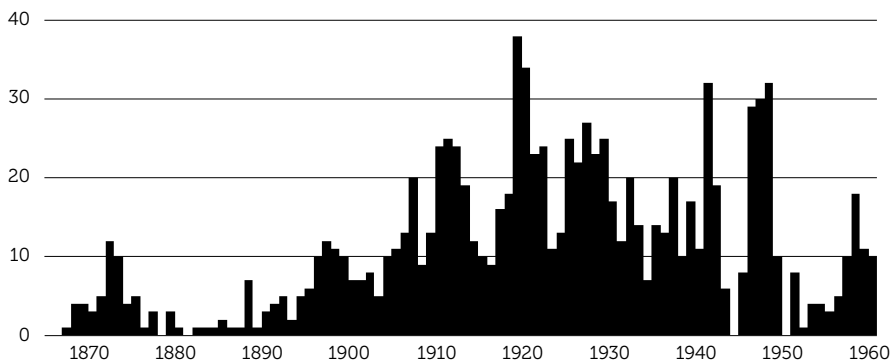
V této knize se za zlomový považuje rok 1890, neboť – jak ještě blíže uvidíme – v tomto roce se nepravidelnost a nahodilost, s níž se skandinávská literatura po větší část 19. století dostávala do češtiny, natrvalo překlápí v pravidelnost a soustavnost, navíc podpořenou silnou překladatelskou osobností s výrazným literárně-společenským ukotvením. Stanovit další mezníky a charakterizovat jednotlivá období v dějinách překladu není o nic jednodušší než určení výchozího bodu. V *Českých teoriích překladu*, stěžejní práci české překladatelské historiografie, se Jiří Levý v podstatě přidržuje periodizace původní české literatury a úvodem k tomu praví:

Vývoj překladatelské estetiky je součástí celkového vývoje estetických názorů a ten opět součástí vývoje české literatury a kultury, v níž se odrážejí dějiny českého národa a společnosti. Pokoušeli jsme se naznačit ty historické souvislosti, které měly bezprostřední vliv na překladatelskou metodu. Nelze ovšem od nárysu dějin speciální problematiky očekávat definitivní řešení těch otázek periodizace české literatury a souvislostí mezi vývojem literárním a společenským, jež se dosud nepodařilo vyřešit historikům české literatury; vždyť nemáme ani dějiny české kritiky. Je samozřejmé, že až bude jednou zkoumáno české překladatelství v celé šíři, objeví se další souvislosti a historické podmíněnosti, které snad nevynikly dosti jasně při sledování jednoho aspektu.²⁶

Úhelným kamenem zájmu Jiřího Levého je překladatelská metoda. Estetika překladu, která je funkcí překladatelské metody, přímo souvisí s celistvým pojetím estetična v dané kultuře, vývoj metody překladu je tedy úzce spojen s vývojem původní literatury. Periodizace dějin překladu tak logicky kopíruje periodizaci literární a další historické souvislosti ji mohou změnit

toliko v detailech a akcentech. Toto lapidární a zcela relevantní pojetí periodizace dějin překladu si Levý mohl dovolit především proto, že se zaměřoval na vybraný aspekt překladu, a to na aspekt estetický, který představuje patrně nejtěsnější pouto mezi původní a překladovou literaturou, zvláště pak u poezie, jeho klíčového zájmu. Jakmile však do badatelského záběru zahrneme další aspekty, především hlediska obecně společenského charakteru, jako například výše zmíněné otázky ekonomické, právní či politické, periodizace dějin překladu se nutně od periodizace dějin původní (domácí) literatury odchýlí patrněji – pokud bude přehledná periodizace dějin překladu vůbec možná. Překlad totiž nemusí korelovat pouze s domácí literaturou, nýbrž nutně souvisí (s proměnlivým zpožděním) s literaturou původní, z níž se překládá, navíc může korespondovat i s dalšími literaturami, například v případě zprostředkovaného překladu či jako ohlas silného mezinárodního zájmu o konkrétní dílo, autora apod. Kromě toho je třeba vzít v potaz nepřehledný a nekonečný spletenec osobních vazeb překladatelů, jejich nahodilých známostí a zcela příležitostných literárních objevů, které zdánlivou systematickostí a provázaností původní a překladové literatury podkopávají. V zásadě lze sice přistoupit na tezi, že výběr a způsob překladu jsou fakty přijímající literatury a jako takové se mají zkoumat,²⁷ avšak zaprvé musí někdo výběr uskutečnit (příčemž představa, že tak činí abstraktní literární systém, je poněkud alibistická) a zadruhé, co není napsáno, nemůže být přeloženo. (Odhlédneme-li od pozoruhodné, leč marginální kategorie pseudopřekladů, které se za překlady pouze vydávají, ale jsou pseudonymními díly původními – ty jsou součástí hlavního proudu dějin překladu pouze dočasně, dokud není jejich podstata odhalena, poté nabývá jejich vztah k překladu spíše parodického a groteskního rázu.)²⁸

Zde jsme pro zpřehlednění – nikoliv vysvětlení – daného období zvolili hledisko kvantitativní, tedy množství publikovaných překladů v čase. Případné střídání ohnisek aktivity a neaktivity může být vodítkem pro zkoumání příčin. Počet knižních beletristických překladů z hlavních skandinávských jazyků (dánštiny, norštiny a švédštiny) do češtiny v letech 1866–1960 znázorňuje graf č. 1.²⁹

Graf č. 1: Knižní literární překlady ze skandinávských jazyků v letech 1865–1960.

Takový statistický přehled má samozřejmě k dokonalé vypovídací hodnotě daleko. Kvantita vydaných titulů například nijak nereflektuje jejich délku (počet stran, veršů apod.), velikost nákladu či dostupnost a distribuci knih čtenářům, natož to, kolik lidí ve skutečnosti knihu nakonec přečetlo. Navíc je graf při letném pohledu značně chaotický, s málo výraznou a souvislou charakteristikou a s nejasnými amplitudami – na druhou stranu nelze očekávat, že překladatelé překládají a nakladatelé vydávají tak, aby se při diachronním statistickém pohledu vykreslila ladná křivka. Přese všechny nedostatky tohoto grafu si však při bližším informovaném pohledu lze učinit alespoň základní obrázek o produkci za dané období.³⁰

Předně si povšimněme první výrazné, zhruba dvanáctileté amplitudy na samém počátku sledovaného období. Prakticky celou tuto výchylku představují překlady děl dvou švédských autorek, v převážné většině Emilie Flygare-Carlénové (1807–1892), v menší míře Marie Sophie Schwartzové (1819–1894). Překlady této původně výchovné literatury, která se v průběhu času a v překladech stala spíše literaturou ryze kratochvilnou, se zde zabývá první kapitola, jejímž ústředním tématem jsou rané překlady ze skandinávských literatur v 19. století. Nastihuje základní charakteristiky překladové situace do zlomového roku 1890 a snaží se zachytit výše zmíněné směřování od nahodilosti k pravidelnosti, ale též od časopisu ke knize, pokud jde

o způsob zveřejňování překladů, či od ostré německé konkurence na poli dostupnosti a přístupnosti překladů ze skandinávské literatury pro české čtenáře ke konkurenci mírnější.

Ve druhé kapitole je zachyceno období 1890–1914, kdy lze – jak vyplývá z grafu – zaznamenat dlouhodobý a setrvalý nárůst počtu překladů. Ten úzce souvisí s domácími společensko-kulturními proměnami a se zvýšeným zájmem o skandinávskou literaturu mezi českým pokrokovým studentstvem, které u skandinávských autorů hledalo a nacházelo inspiraci pro diskusi o domácím společenském vývoji. Tento silný impuls byl hnacím motorem vydávání severské literatury v češtině téměř až do první světové války. Větší výkyvy, které lze v tomto období zaznamenat, je nutno připisovat především více či méně nahodilým kumulacím vydavatelské činnosti, vydávání sebraných spisů apod. První výrazný a snadno vysvětlitelný propad nastává až za první světové války.

Zvláště v první dekádě tohoto období měl překladatel (zde Hugo Kosterka) neobyčejně silnou pozici v procesu překladu, neboť prakticky vládl monopolem na nezprostředkovaný překlad z těchto jazyků a na nezprostředkované kontakty s osobnostmi (nejen literárními) z daných zemí. Po přelomu století a zvláště počátkem desátých let hegemonie jednoho překladatele dostala vážné trhliny. Nastoupila nová, početnější překladatelská generace a zároveň ze scény postupně mizelo celé pokolení významných skandinávských spisovatelů. Výsledkem byla ostrá konkurence mezi překladateli, která vedla k narušení zažitých pořádků. Na poli překladové literatury nastal chaos, během něhož se poprvé začalo diskutovat o kvalitě překladů, posilovala se vzájemná nevěřivost především mladších překladatelů a naplno se začaly projevovat důsledky absence mezinárodního autorskoprávního rámce, který by usměrnil nakladatele při přejímání cizí literatury. Rakousko-Uhersko se nikdy nepřipojilo k Bernské úmluvě, základnímu multilaterálnímu dokumentu upravujícímu práva autorů mimo domovinu, čímž se na poli autorského práva dostávalo do stále frapantnějšího nesouladu s okolním světem. Veškeré dohody o překladu cizích děl do češtiny se opíraly nikoli o právně vymahatelné smlouvy, nýbrž o gentlemanská ujednání, která se však v ostré konkurenci desátých let dostala pod ničivý tlak.

Graf ukazuje, že období mezi dvěma válkami, jímž se zabývá třetí kapitola, přineslo do českých překladů skandinávské literatury několik výrazných výkyvů. Kromě prvotního nakladatelského třesku po vzniku republiky a následného rychlého vystřízlivění stojí za pozornost především dva podstatné okamžiky. Prvním je citelný útlum produkce ve třicátých letech, který je třeba připsat faktorům ekonomickému, a sice celosvětové hospodářské krizi, jež měla pro překladovou literaturu řadu důsledků, počínaje revidovanými edičními plány přes krachující nakladatele a neproplacené honoráře až po hledání úspor v procesu překladu a přistupování k reedicím. Druhým je fakt, že z hlediska dějin překladu ze skandinávských literatur končí meziválečné období až rokem 1943. Od vzniku protektorátu do roku 1942 (tedy do spáchání atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha) byla naopak produkce překladů ze skandinávských jazyků vyšší než v předchozím období. Maxima dosáhla v roce 1941. Skandinávské literatury byly totiž jedny z mála, jejichž překlad byl za protektorátu omezován pouze výběrově.³¹ Naopak mohly pro nakladatele, kteří hledali náhradu za velké zapovězené literatury (francouzskou, americkou, britskou, ruskou), představovat nekonfliktní únik před prorežimním vydáváním literatury německé.³²

Na pozici překladatele v meziválečném období měla značný dopad stupňující se konkurence mezi nakladateli a celková profesionalizace nakladatelského podnikání. Vedla totiž ke zmnožení aktérů procesu překladu a k jejich specializaci, což se týkalo i překladatele, jenž na jedné straně postupně přicházel o část nepsaných pravomocí souvisejících s výběrem literatury, na straně druhé byly kladeny stále konkrétnější a vyšší požadavky na samotné zpracování textu, jejichž nesplnění podléhalo sankcím. Klíčovou postavou překladatelského procesu v širokém slova smyslu se stal v mnoha případech redaktor nakladatelství, který ze své pozice mohl zároveň rozhodovat o výběru děl k překladu, o tom, kdo a jak překlad vyhotoví, zda ho vyhotovil správně, a pokud ne, jak bude provedena náprava. Navíc vznikly instituce jazykového korektora či externích lektorských posudků.

Samostatná čtvrtá kapitola o postavení překladatele mezi dvěma válkami popisuje důsledky rozvoje diplomatických postupů a obecného vývoje na mezinárodněpolitickém fóru. Logickým následkem nových metod kulturní

diplomacie se překladatel dostal do hledáčku politiků a stal se neoficiální, leč nedílnou součástí diplomatického sboru. Vyostrující se mezinárodněpolitická situace po nástupu nacismu přitom tuto novou roli překladatele dále podtrhla, zviditelnila a definitivně zakotvila v politickém uvažování i pro nadcházející časy.

Pátá a závěrečná kapitola je věnována situaci po druhé světové válce. Relativně vysoký počet překladů v letech 1945–1949 není překvapením a ostatně do jisté míry koresponduje se situací po první světové válce. Ačkoliv jsou tato období jinak nesouměřitelná, mimo jiné co do rozvinutosti knižního trhu a jeho regulace, jisté paralely lze hledat v tom, jak šlo nadšení z nabyté svobody ruku v ruce s překotným uchvacováním volného trhu nakladateli (přičemž obdobná situace nastala po roce 1989). Počet vydaných skandinávských titulů po únoru 1948 rychle klesal. Zastavit propad nepomohlo ani to, že se začala překládat ideologicky konformní literatura, jejíž podíl prosté kvantitativní vyjádření nezachycuje. V roce 1950 nevyšel ani jediný překlad ze skandinávských literatur – symbolicky právě v roce, kdy se dotvořily základní rysy stalinského modelu kulturní politiky.³³

Z našeho hlediska je toto krátké poválečné období pozoruhodné tím, jak v něm překladatel absentuje. Samozřejmě nikoliv jako ten, kdo je podepsán pod četnými vydanými překlady, nýbrž jako ten, kdo se podílí byť jen na diskusi o nakladatelské politice, ten, jehož oblast zájmu se vůbec objevuje v úvahách osob zainteresovaných v nakladatelském procesu. Nemluví se s překladateli, nemluví se o překladateli. Této epoše jednoznačně dominuje strategické rozhodování nakladatelů a srůstání soukromé nakladatelské politiky se státní kulturní politikou. Provázaná regulace měla již od počátku tohoto období zabránit meziválečné zničující konkurenci nakladatelů a proklamovanému úpadku kvality vydávané literatury. Zvrat v roce 1948 spočíval v tom, že regulační systém, připravovaný doposud ve spolupráci mezi nakladateli a politiky, se nakladatelům vymkl z rukou a pod výhradní kontrolu ho dostali politici, kteří ho neprodleně použili proti soukromým nakladatelům. Netřeba zdůrazňovat, že shora řízený systém před rokem 1948 nechával iniciativě překladatelů velmi málo prostoru. A tím méně po roce 1948, kdy se ideologicky omezil okruh autorů, které bylo možno vydávat,

a to v mnoha případech nikoliv pro obsahovou či formální stránku jejich díla, nýbrž kvůli politickým postojům skandinávských spisovatelů, dalece překračujícím oblast literatury.

Výše uvedený nástin může budít dojem, že celková interpretace zkoumaného rozpětí šedesáti let pro překladatele a jeho pozici vykresluje jednoznačnou trajektorii, a sice – velmi zjednodušeně řečeno – že se okruh činností překladatele, jeho vliv na překlad v širokém slova smyslu zmenšuje až s fatální nevyhnutelností. Zatímco v devadesátých letech 19. století byl překladatel hegemonem, který volně spolupracuje s nakladatelem, v meziválečném období postupně ztratil vliv ve prospěch nakladatele zastoupeného vlivným redaktorem, až byl nakonec po roce 1948 zbaven vlivu úplně, protože se překlady přestaly vydávat, a – vyjádřeno poněkud cynicky – mohl si vybrat mezi čtyřmi alternativami: podvolit se režimu a překládat konformní literaturu (ani ta ovšem v roce 1950 nevycházela), přestat překládat a věnovat se jiné činnosti (alespoň načas tak reagovala drtivá většina překladatelů ze skandinávských jazyků), emigrovat (což zvolil například Emil Walter, jenž nakonec s překladem také skončil), či zemřít (případ Huga Kosterky).³⁴

Na základě tohoto poznání lze formulovat hypotézy, jejichž obecnější platnost by jistě bylo vhodné ověřit dalším bádáním. Mnohé totiž nasvědčuje tomu, že čím větší má překladatel sám o sobě potenciálně moc, tím intenzivněji je jí zbavován, jeho role jsou oklešťovány. A jelikož chápání individuální moci přímo závisí na jejím obecném pojetí ve společnosti v daném okamžiku, ve specifické situaci může, či dokonce musí být překladatel načas pro jistotu moci zbaven úplně – překladatelská profese je vykleštěna.

Možnost překladatele prosazovat svou představu o překladové literatuře a podobě překladu, jeho moc, byla v prvním údobí rozsáhlá, skandinávská literatura však byla poměrně neznámá a zároveň pro mnohé dostupná v německých překladech, takže dopad jeho moci byl omezený; jeho vztah s nakladatelem byl spíše partnerský. V meziválečné době však už byla situace odlišná, došlo k redistribuci některých rolí mezi další aktéry překladového procesu. Zvyšoval se domácí zájem o skandinávské literatury (nakladatelé participovali na úspěchu překladatelů z předešlých dekád) a profesionalizovalo se nakladatelské podnikání (s expandujícími nakladatelskými domy

docházelo k jemnější diferenciaci úkolů nakladatelských činitelů). S rostoucím významem (oblíbou) skandinávských literatur se zvětšovala reálná moc překladatele, která mu však byla odebrána nakladateli a redaktory, vůči nimž se ocitl v subordinované pozici, nicméně s možností o překladu vyjednávat.

Lze tak vysledovat tři základní paradigmaty postavení překladatele v procesu překladu, která v našem případě odpovídají po sobě jdoucím časovým úsekům – viz diagram č. 1. Ve vztahu k výběru děl k překladu, ale i k metodě a výsledku překladu lze rozlišovat paradigma, v němž zásadní parametry překladu, řekněme překladatelskou politiku, určuje sám překladatel, paradigma, v němž se překladatel musí podřídit politice nakladatele či redaktora, a konečně paradigma, v němž je celý nakladatelský proces podřízen politice národní či mezinárodní.

1890 až 1. sv. válka	Meziválečné období	Poválečné období
Překladatel Nakladatel	Nakladatel Redaktor Překladatel	Politika Nakladatel Redaktor Překladatel
Politika překladatele	Nakladatelská politika	(Mezi)národní politika

Diagram č. 1: Schematické znázornění paradigmatických změn pozice překladatele v letech 1890–1950.

Ačkoliv zde jsou tato paradigma rozlišena časově, mohou existovat i paralelně, v závislosti na společenské situaci či konkrétní jazykové kombinaci. Ryze politické paradigma je typické pro totalitní státy a v českém kontextu bylo v tomto smyslu platné jen několik málo let kolem roku 1950, nicméně jeho prvky lze sledovat i v současné době, a to ve způsobech, jimiž je uplatňována kulturní politika různých států při subvencování překladové literatury. Překladatelské paradigma naproti tomu bude zřejmě vždy

poměrně silné v případě překladu z malé literatury, respektive mezi dvěma malými literaturami. V mainstreamové kultuře pak zajisté bude převládat paradigma nakladatelské politiky.

Výše nastíněné, zdánlivě deterministické chápání sledovaného období naráží nicméně na celou řadu rozporů. Uvedme tři nejpodstatnější. Předně je velmi úzce navázáno na postavu Huga Kosterky, jenž jako jediný překládal během celého období a okusil všechny uvedené polohy. Žádní jiní překladatelé takto celistvou zkušenost neměli. Už ti, kteří se prosadili v desátých letech 20. století, neměli například zkušenost téměř monopolního postavení. Kdo začal překládat v meziválečné době, bral komplexní požadavky nakladatelů na zpracování textu jako samozřejmost. Krom toho ke změnám v postavení docházelo většinou pozvolna, takže subjektivní vnímání překladatelů je v kontextu celospolečenských změn a plynutí osobních životů jistě v mnoha případech nezaznamenalo v tak vyhrocené podobě jako tato kniha. Konfrontace subjektivního vnímání vlastního postavení, možností a cílů s reálnými možnostmi a praxí je jednou z cest, jimiž by se mohlo vydat další bádání. Dotýkáme se zde navíc problematiky preferenční typologie překladatelů, která též přesahuje rámec této knihy: že momentální okolnosti a zavedená praxe překladateli otevírají pole možností, jak se prosazovat, ještě neznamena, že každý překladatel toto pole beze zbytku obsadí, že bude mít zájem provozovat překladatelskou činnost v celé momentálně dostupné šíři. Arci, některým překladatelům například systém zadávání (a nikoliv vyhledávání) děl k překladu jistě vyhovuje. Lze předběžně určit přinejmenším tři typy překladatelů s ohledem na jejich osobní preference zapojení se do procesu překladu: kontextové překladatele, kteří za dominantní část své práce považují literárně-zprostředkovatelskou aktivitu, jíž je textový převod (vlastní překlad) pouze součástí, což se může projevit například nižší kvalitou překladu, dále textové překladatele, kteří (například díky jazykovému vzdělání či nadání) nacházejí zálibu především v samotné práci s textem, ale v organizační práci se neangážují, a konečně komplexní překladatele, kteří jsou schopni skloubit obě polohy.

Další rozpor vyjde najevo, pakliže překročíme přísné hranice časového vymezení. Při pohledu na graf č. 1 je zjevné, že již v druhé polovině padesátých

let vycházelo přibližně deset překladů ze skandinávských jazyků ročně. První obrat nastal v roce 1953 (úmrtí Stalina a Gottwalda), další uvolňování přišlo v roce 1956 (XX. sjezd KSSS) – v obou případech se tedy jednalo o faktory mezinárodněpolitického charakteru.³⁵ Neznamená to, že překladatelé rázem mohli obsadit široké pozice překladového procesu, spíše pouze to, že pocit zmaru a zbytečnosti, výstižně vyjádřený v citovaném dopise Emila Waltera, se týkal především těch, pro něž rok 1948 znamenal definitivní konec překládání, což si ovšem uvědomovali až s odstupem času, kdy očividně pomíjela možnost, že nastolený režim představuje jen krátkou epizodu. Kdo přistoupil na politicky konformní výběr děl k překladu (a nezáleží na tom, zda se jednalo o volbu pragmatickou, či z přesvědčení), musel sice zprvu operovat na velmi malém manévrovacím prostoru (do roku 1953 se v podstatě překládal pouze jeden skandinávský spisovatel), o to větší muselo být ale nadšení, když se po uvolnění režimu naskytly příležitosti činit vlastní volby.³⁶ Charakteristické nicméně je, že nastoupila zcela nová překladatelská generace a valná většina překladatelů meziválečné doby zůstala v ústraní. Souvislost jistě není pouze ideologická, nýbrž ji lze hledat také ve změně překladové metody, o níž se v padesátých letech vedly bouřlivé diskuse,³⁷ probíhající mimo jiné pod institucionální záštitou nově založeného Kruhu českých překladatelů (součást Svazu československých spisovatelů, později překladatelská sekce Svazu), jež ještě čekají na své historické zhodnocení. Komplexní rozbor vývoje postavení překladatele v procesu překladu v druhé polovině 20. století by kromě institucionalizace dohledu nad kvalitou překladu nepochybně rozvinul mnohá další témata, nastolená již touto prací, jako například ideologizaci nakladatelské politiky či faktory ekonomické a kulturnědiplomatické, které významně přicházejí ke slovu po roce 1989. Stejně tak je zřejmé, že při zkoumání méně historicky vzdálené doby by se pod drobnohled musel dostat vliv rozmachu výpočetní techniky a internetu, tedy technologií usnadňujících zpracování textu a komunikaci (zvláště mezi autorem a překladatelem).

Konečně je třeba vzít v úvahu skutečnost, že tato kniha se zaměřuje na překlady mezi relativně malými jazyky, v čemž je poměrně ojedinelá. Ve srovnání s nerovnou situací zprostředkování mezi malou a velkou literaturou či mezi dvěma velkými literaturami má tato situace nepochybně svá

specifika, která však ještě nebyla dostatečně analyzována.³⁸ Lze například předpokládat, že významnou úlohu mohou hrát zprostředkovatelské články překladatelského procesu s výrazně propagačním charakterem: kulturní diplomacie (například v podobě překladů subvencovaných či organizovaných výchozím státem) či literární agentury (ať už nadnárodní, či vázané na nakladatele výchozí země). Také je zřejmé, že znalců a překladatelů z malého jazyka do jiného malého jazyka je relativně nízký počet, proto mohou mít – za určitých okolností – jako ojedinělí experti na tuto oblast obzvláště silné postavení a možnosti spolurozhodovat například o tom, jaká díla se budou překládat. S tím souvisí otázka postavení skandinávských literatur ve světovém měřítku. Ačkoliv se totiž jednalo (a stále jedná) o relativně malé jazykové oblasti, od sedmdesátých do devadesátých let 19. století zaznamenávaly po celé Evropě úspěch, který se rovnal literaturám (měřeno počtem mluvčích daných jazyků) mnohem větším (především díky velikánům typu Ibsena, Bjørnsona, Garborga, Jacobsena či Strindberga), přičemž tento étos si s sebou „severské literatury“ nesly až do druhé světové války, přestože tou dobou již ani zdaleka tolik mezinárodně výrazných literárních zjevů neměly. Pokles překladatelské aktivity od padesátých let tedy nepochybně souvisí také s úpadkem postavení skandinávských literatur ve světě, daným především tím, že starší generace spisovatelů pomalu, ale jistě odcházely, aniž se objevili velikáni noví. Boom, který skandinávské literatury zažily v letech 1890–1950, z něhož se těšili čeští překladatelé a díky němuž bylo možné zpracovat jejich dílčí historii, se již nikdy neopakoval a s výjimkou současného zájmu o specifický žánr detektivní literatury se na obzoru ani nerýsuje.